

τάδι τῆς τρέλλας. Μέσα σ' αὐτὸ ἔζησε ἔνδεκα δλόκληρα χρόνια. Τὸ 1900 ἀπέθανε.

Τὰ πρῶτα του σημειώματα γιὰ τὴν κλασσικὴ φιλολο-
γία τὰ ἔγραψε ὁ Νίτσε ἀπὸ τὸ 1867 ὡς τὰ 1868. Τὸν
ἀπασχολεῖ κατ' ἀρχὴν ζωηρότατα τὸ πρόβλημα τῆς μεθό-
δου τῆς κλασσικῆς φιλολογίας. Ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὸν φιλόλογο
νὰ Ουσιάζῃ τὸν ἑγωισμό του, τὴν ὑποκειμενικὴ του ἰδιοτρο-
πία καὶ γενικῶς τὶς κλίσεις του. Προχωρεῖ μάλιστα πρὸ
πολλῶν καὶ ζητεῖ ἀπὸ τὸν φιλόλογο νὰ ἀπονεκρώσῃ μέσα του
τὰ παρόντα. Ἡ Ουσία αὐτὴ θὰ εἶναι δίχως ἀξία ἂν ταυ-
τοχρόνως ὁ φιλόλογος δὲν κυριευθῇ ἀπὸ τὸν ἐνθουσιασμό
γιὰ τὸ μεγάλο ἀντικείμενό του, γιὰ τὸν κλασσικὸ κόσμο.
Ἀλλὰ κατὰ βάθος δίχως αὐτὸν τὸν ἐνθουσιασμό οὔτε καὶ
εἶναι δυνατόν νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ Ουσία ἐκεῖνη, ἡ λήθη
τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μικροῦ ἐγώ. Τὸ καλύτερο ποῦ μᾶς
δίνει ὁ κόσμος τῆς ἱστορίας, ἔτσι εἶπε ὁ Γκαίτε, εἶναι ὁ ἐν-
θουσιασμός. Αὐτὸν ἀκριβῶς ζητάει τώρα ὁ Νίτσε εἰδικῶς
γιὰ τὴν φιλολογία. Ἡ Θεολογία, ἡ νομικὴ, ἀκόμα καὶ ἡ
ἰατρικὴ καὶ ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη, δὲν γνωρίζουν πραγματικά,
κατὰ τὸν Νίτσε, τὸν κόσμο καὶ τὸν ἄνθρωπο. Αὐτὸ τὸ κα-
τορθώνει μόνον ἡ φιλολογία. "Ὅμως, ἂν καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ
ἀποστολὴ τῆς φιλολογίας, ἡ ἱστορία τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς
παρουσιάζει μιὰ κλίση καὶ προσήλωση σὲ δεύτερα πράγματα.
Ἐπάρχει ὁ φλοιὸς καὶ ὁ ἐσωτερικὸς καρπὸς τοῦ κλασσικοῦ
πνεύματος. Πολλοὶ φιλόλογοι, αὐτὸ εἶναι τὸ παράπονο τοῦ
Νίτσε, καταγίνονται μὲ τὸν φλοιό. «Τὸ θέαμα εἶναι . . . λυ-
πηρό». Γιὰ νὰ φθάσωμε στὴν πραγματικὴ ἐκτίμηση τοῦ
ἀρχαίου κλασσικοῦ κόσμου καὶ ν' ἀξιολογήσωμε τὴν ἐπί-
δραση ποῦ εἶχε καὶ ἔχει στὸν πολιτισμό μας, μαθαίνομε,
λέγει ὁ Νίτσε, πολλά, ἀλλὰ ἡμεῖς οἱ ἴδιοι σκεπτόμαστε λίγο,
δηλαδή μᾶς λείπει ἡ αὐτενέργεια. "Ὅχι ἐπειδὴ ὑπῆρξε κάτι,

ἀλλὰ ἐπειδὴ ἦταν ἄξιο καὶ μεγάλο, πρέπει νὰ τὸ σπουδιάζουμε. Ὁ ἀρχαῖος κόσμος ἦταν παραδειγματικός, γιὰ τοῦτο πρέπει νὰ εἰσέλθουμε μὲ τὸ πνεῦμα μας στὴν ἐσωτερικὴ του οὐσία. Καὶ τοῦτο δὲν γίνεται ἀλλιῶς, παρὰ μὲ τὴν ἀδιάκοπη σύγκριση τοῦ παρόντος μὲ τὸ παρελθόν. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ φέρομε εἰς φῶς νεκρὰ πράγματα. Ἐἶναι καιρὸς ὁ φιλόλογος νὰ μὴ στιγματῆι στὰ γυμνὰ γράμματα. Ἡ προσπάθεια, λέγει ὁ Νίτσε, τῆς ἐπόμενης γενεᾶς πρέπει νὰ εἶναι αὐτή: «νὰ παραλάβῃ τὸ μεγάλο κληροδόχημα τοῦ παρελθόντος». Ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ἡ φιλολογία πρέπει νὰ γίνῃ ἀπλῆ ἱστορία. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει κάτι πῶς πολὺ νὰ κέρη παρὰ νὰ καταγίνεται μὲ τὴν ἱστορία. Ὄταν ὁμῶς καταγίνεται, πρέπει νὰ ἀναζητῆ ἔκει μέσα τὰ «μορφωτικὰ σημεία». Οἱ γραμματολογικὲς σπουδὲς εἶναι ἀπαραίτητες, δὲν πρέπει ὅμως νὰ ἀποτελοῦν αὐτοσκοπὸ. «Πρέπει νὰ διαβάξῃ κανεὶς πῶς πολὺ Σαίξπηρ παρὰ γιὰ τὸν Σαίξπηρ. Πρέπει νὰ διαβάξῃ Πλάτωνα». Ὁ Νίτσε παρατηρεῖ, ὅτι λείπει ἀπὸ τὴν κλασσικὴ φιλολογία τοῦ καιροῦ τοῦ ἰσηλὸ πέταγμα πνεύματος. «Οἱ ἐργάτες ἔγιναν ἐργοστασιακοὶ ἐργάτες. Ἡ λειτουργία τοῦ δόλου χάνεται ἀπὸ τὰ βλέμματά τους». Ἐἶναι καιρὸς νὰ εἴρωμε τὸ πραγματικὸ μέτρο γιὰ τὶς σπουδὲς τῶν κλασσικῶν κειμένων. «Πρέπει νὰ μπορῆ κανεὶς νὰ θέτῃ καινούργια προβλήματα, ἂν θέλῃ νὰ ἔχῃ καὶ καινούργιες ἀπαντήσεις». Ἡ μεθοδικὴ ἀποκατάσταση τῶν κειμένων ἦταν ἓνα μεγάλο ἔργο. Ὁ Νίτσε τὸ ἀναγνωρίζει. Ἀλλὰ, προσθέτει, «τοῦτο ἦταν ἀπλῆ βοηθητικὴ ἐργασία. Τὸ παρὸν ἔχει νὰ κέρη πῶς πολλά».

Τὸ ἀξίωμα ποὺ πρέπει νὰ δέπῃ τὶς ἐπιστημονικὲς σπουδὲς πρέπει νὰ εἶναι: ἐργασία γιὰ τὸν πλησίον. Ἄν ἔλεγε κανεὶς ὅτι μὲ αὐτὸ ὁ Νίτσε ζητάει τὴν ἀπλῆ ἀρελιμότητα, θὰ τὸν ἀδικοῦσε· ζητάει κάτι πολὺ περισσότερο: ζωὴ πνευματικὴ. Ἡ κλασσικὴ φιλολογία ἔχει καὶ τὴν ἀποστολὴν νὰ βοηθήσῃ ὥστε νὰ δημιουργηθῇ καὶ στὴν ἐποχὴ μας «λό-

γος», ύψηλός λόγος με πνεῦμα. «Ἡ ποιητική δύναμη καὶ ἡ δημιουργική ὁρμή ἐδημιούργησαν ὅ,τι καλύτερο ἔχει ἡ κλασσική φιλολογία». Ἀκόμα καὶ τὴν ὁμορφη πλάνη δὲν τὴν ἀποκλείει ὁ Νίτσε ἀπὸ τὴν κλασσική φιλολογία. «Εἶναι μεγάλο πρᾶγμα νὰ ἀφομοίωση κανεὶς, νὰ συλλάβῃ με τὸ πνεῦμα του μιὰ ἀντίληψη τῆς ζωῆς ὀλωσδιόλου διαφορετική ἀπὸ τὴ σημερινή». Καὶ τοῦτο τὸ κατορθώνουν πολλοὶ φιλόλογοι. «Ἀλλὰ τὸ μεγαλύτερο εἶναι νὰ χτυπήσῃ κανεὶς ἐπάνω σ' αὐτὴ τὴν ἀντίληψη με τόσο δύναμη, ὥστε αὐτὴ νὰ ἀνασπυθίσῃ πρὸς ὅλες τὶς πλευρές». Τὸ αἶτημά του, λοιπόν, εἶναι νὰ δημιουργήσῃ ἡ κλασσική φιλολογία πραγματική πνευματική ζωή στὴν ἐποχή μας, νὰ σκορπίσῃ παντοῦ μέσα στὴ ζωή τοὺς σπινθῆρες της, ὥστε νὰ ἀνάψῃ παντοῦ ἡ φωτιὰ τοῦ πνεύματος. Ἡ θυσία λοιπὸν τοῦ ἐγωισμοῦ ποὺ ζητάει ὁ Νίτσε ἀπὸ τὸν κλασσικὸ φιλόλογο δὲν εἶναι καὶ θυσία τῆς ζωῆς τοῦ παρόντος, ἀλλὰ εἶναι ὁ ἀναγκαῖος βαθμὸς ἐλευθερίας, γιὰ νὰ μπορέσῃ ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος νὰ ἐνώσῃ τὸ παρὸν με τὸ παρελθὸν καὶ τὸ παρελθὸν με τὸ παρὸν. Ὁ πόνος γιὰ τὸ παρὸν καὶ γιὰ τὴν πνευματικὴ γύμνια τῆς ἐποχῆς του εἶναι ποὺ κυρίως συνέχει τὸν Νίτσε. Ἡ ἐπιστήμη εἶναι ἀντικειμενικὸ ἀγαθὸ τοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ εἶναι κανεὶς ὑπερβολικὸς στὴν ἐκτίμησή του πρὸς αὐτήν. Ἐδῶ τώρα γίνεται ἡ στροφή τοῦ Νίτσε ἐντονώτερη πρὸς τὴ ζωή τοῦ παρόντος. Ἐδῶ ἔχομε καὶ τὰ πρῶτα σπέρματα γιὰ τὴν λεγόμενη «φιλοσοφία τῆς ζωῆς», ὅπως αὐτὴ ἀναπτύχθηκε στὸν αἰῶνα μας με ἐνορμήματα ἀπὸ τὸν Νίτσε, τὸν Μπέργκσον καὶ ἄλλους. Ὁ Νίτσε τοποθετεῖ ὡς ἐξῆς τώρα τὰ πράγματα: «Δὲν εἶναι πρῶτο καθῆκον νὰ ὠφελεῖ κανεὶς τὴν ἐπιστήμη καὶ δεύτερον τὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ ὀλωσδιόλου τὸ ἀντίθετο». Κατὰ τὸν Νίτσε, τὸ πρῶτο εἶναι ἡ μεγάλη χρεία τῆς ἐποχῆς, ἡ πνευματικὴ της γύμνια, καὶ αὐτὴν πρέπει νὰ περιορίσῃ κανεὶς με τὴν κλασσική φιλολογία. «Τὸ καλύτερο ποὺ μπορεῖ κανεὶς νὰ κάμῃ εἶναι ἡ ἀσυνείδητη ποιη-

τική· ἀναδημιουργία πνευμάτων, γεγονότων, χαρακτήρων. Ἐάν ἡ εἰκόνα αὐτή (ἡ ἀναδημιουργημένη) συμφωνῇ μὲ τὴν περασμένη πραγματικότητα, τοῦτο εἶναι ἀμφίβολο, ἀλλὰ εἶναι δυνατόν». Μὲ ἄλλα λόγια ζητάει ὁ Νίτσε τώρα ἀπὸ τὸν φιλόλογο ποιητική (κυριολεκτικῶς) ἀναδημιουργία τοῦ κλασσικοῦ παρελθόντος, καὶ τὸ ἀνοιγμὰ ἐνὸς πνευματικοῦ ὁρίζοντος, ὅπου μέσα νὰ ξαναζήσῃ τὸ παρελθόν.

Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ὁ Νίτσε τοποθετεῖ καὶ τὴν φυσικὴ ἐπιστήμη κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο, δηλαδὴ τὴ φέρνει σὲ ἀμεση σχέση μετὰ τὴ χρεῖα τῆς ζωῆς. «Καὶ οἷς ἐπιστημονικὲς ἔρευνες τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι διαφορετικόν. Τὸ κινεῖν εἶναι πάντοτε ἐκεῖνα τὰ ἄγνωστα μακρινὰ ἐδάφη, ὅπου τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἔρευνας τὰ βλέπομε σὲ ὁμοφωνία μετὰ τὰ ἐδάφη τῆς ζωῆς. Μερικοὶ περιορίζονται καὶ εἶναι εὐχαριστημένοι νὰ σταματοῦν κατ' ὁδόν. Τοὺς ἀρκεῖ νὰ ταξιδεύουν πρὸς σκοπούς, εἶναι εὐχαριστημένοι νὰ κατέχουν μιὰ προσπάθειαν πρὸς σκοπούς». — Αὐτὲς εἶναι περίπου οἱ σκέψεις τοῦ Νίτσε γιὰ τὴν κλασσικὴν φιλολογοῦσιν ἀπὸ τὰ πρῶτα τοῦ σχεδιάσματος (Aufzeichnungen über Philologie und Wissenschaftsbetrieb. Herbst 1867, bis Herbst 1868).

Τὸ φθινόπωρον τοῦ 1868 ὁ Νίτσε ἔγραψε ἓνα σύντομον σημείωμα γιὰ τὴν μέθοδον τῆς φιλολογικῆς κριτικῆς τῶν πηγῶν, ὅπου σημειώνει ὅτι οἱ φυσικοὶ καὶ μαθηματικοὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ μετὰ τὴ θετικὴν τὸν προσημαίνει ἀισθάνονται μιὰ ἀποστροφή πρὸς τὴν ἀξίαν τῶν συνήθων, ἀλλὰ ἀναγκάζονται μεθόδων τῆς φιλολογικῆς κριτικῆς τῶν πηγῶν. «Ἡ γενικώτατη μορφή αὐτῆς τῆς μεθόδου καὶ συγχρόνως ἡ ἀδυναμία της εἶναι ὅτι μιὰ ὑπόθεσις, ἡ ὅποια πρόκειται νὰ λύσῃ μετὰ ἐνιαῖον τρόπον περὶ ἐιδιχῶν φαινομένων, εἶναι μόνον μιὰ ἀπλὴ δυνατότητα, τῆς ὅποιας ἡ ἀποκλειστικὴ ἀξία μέλλει νὰ ἀποδειχθῇ, ἐφ' ὅσον δὲν παρουσιασθῇ καμμιά ἄλλη συντεταγμένη δυνατότητα. Βλέπομε μιὰ χώρα μέσα σὲ αἰῶνα

δμίχλη και σχεδιάζουμε ένα χάρτη με τὸ συναίσθημα, ὅτι πετύχαμε τὸ ὀρθό, ἀλλὰ δίχως ἐλπίδα, ὅτι μπορούμε νὰ δημιουργήσουμε μέσα μας βεβαιότητα. "Ὅτι μπορούμε νὰ εἰποῦμε πρὸς παρηγορία μας εἶναι ὅτι σύμφωνα με τὸ ὑλικὸ ποὺ ἔχομε ἄλλη ἀπάντηση εἶναι ἀδύνατη. Αὕτη εἶναι ἡ μέθοδος τῆς φιλολογικῆς κριτικῆς τῶν πηγῶν, ἀλλὰ φέρνει καρπούς. Καὶ ὅσον καὶ ἂν τὴν ἀποστρέφονται οἱ φυσικοὶ καὶ μαθηματικοὶ τῆ μεθόδου αὐτῆν, εἶναι ἀδύνατο νὰ τὴν ἀντικαταστήσουμε με ἄλλην. Με τὸν καθαρὸ διανοητικὸ τρόπο, ὅπου τὸ ἓνα θεμελιώνεται ἀπὸ τὸ ἄλλο, δὲν εἶναι δυνατὸν σ' αὐτὰ τὰ ἐδάφη νὰ ἐπιτύχουμε τὸν σκοπὸ μας, ἐπειδὴ τὸ ὑπάρχον ὑλικὸ δὲν χύνεται μέσα στὶς μορφές μιᾶς λογικῆς ἀλυσίδας, ὅπου ὁ ἓνας κρίκος ἀκολουθεῖ τὸν ἄλλον, με ἰσοδύναμη συναρμογή». 'Ὁ χωρισμὸς αὐτὸς τῆς φιλολογικῆς, ἀλλὰ καὶ γενικῶς τῆς ἱστορικῆς μεθόδου ἀπὸ τὴ μέθοδο τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν εἶναι κλασσικός, καὶ θὰ ἀποτελέσει ἀργότερα πραγματικὴ ἀφρητηρία γιὰ νὰ γίνῃ ἡ διαστολὴ τῆς μεθόδου τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης ἀπὸ τὴ μέθοδο τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης. 'Ἡ διαίσθησις τοῦ Νίτσε ὑπῆρξεν ἐδῶ παραδειγματικὴ. Στὴν περιοχὴ τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης δουλεύουμε με μιὰ εἰκόνα ποὺ τὴν εὐρίσκομε με τὴ διαίσθησις. Μέσα σ' αὐτὴν τὴν εἰκόνα «συνορῶμεν» μιὰ μικρὰ σειρὰ «ἀπὸ εἰδικὰ καὶ χωριστὰ φαινόμενα καὶ τὰ γνωρίζουμε ὡς ἀποτελέσματα μιᾶς αἰτίας μέσα σὲ διαφορετικὸ ὑλικό». (Über die Methode der philologischen Quellenkritik, 1868).

Τὸ ἐναρκτήριο μάθημα τοῦ Νίτσε, «'Ὁ Ὀμηρὸς καὶ ἡ κλασσικὴ φιλολογία», ἔγινε στὶς 28 Μαΐου τοῦ 1869 καὶ τοποθετεῖ ἀπ' ἀρχῆς πάλιν τὸ πρόβλημα τῆς κλασσικῆς φιλολογίας. 'Ὁ Νίτσε τονίζει τώρα, ὅτι ἡ ἀσυμφωνία τῶν φιλολόγων γιὰ τὸν σκοπὸ τῆς ἐπιστήμης τους ἔρχεται ἀπὸ τὸν πολυμερῆ της χαρακτῆρα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς, ὅτι δὲν ἔχει ἐννοιολογικὴ ἐνότητα. Κάτω ἀπὸ τὸ ὄνομα «κλασσικὴ φιλολογία» συνδέονται πολλὲς διαφορετικὲς ἐπι-

στημονικές ενέργειες. «Πρέπει λοιπόν να δηλωγήση καινείς με ειλικρίνεια, ότι ή φιλολογία έχει δανεισθή από περισσότερες επιστήμες και έχει κατασκευάσει ένα μαγευτικό ποτό από διάφορους χυμούς, από μέταλλα και από κόκκαλα, και ότι, εκτός αυτού, έχει μέσα της ένα καλλιτεχνικό στοιχείο, που εύρίσκεται σε επικίνδυνη αντίφαση με την καθαρά επιστημονική της συμπεριφορά. Η φιλολογία είναι επίσης ένα κομμάτι ιστορία καθώς κι' ένα κομμάτι φυσική κι' ένα κομμάτι αισθητική. Είναι ιστορία, εφ' όσον θέλει να κατανοήση τα φαινόμενα ωρισμένων λαών, όλων σε καινούργιες εικόνες, να ανεύρη τον νόμο, που κυριαρχεί μέσα στον ρυθμό των φαινομένων. Είναι φυσική επιστήμη, εφ' όσον επιδιώκει να αιτιολογήση τὸ θαυότερο γεγονός τοῦ ἀνθρώπου, τὸ γλωσσικό του ένστικτο. Αισθητική τέλος είναι επειδή από τή σειρά των ἀρχαιοτήτων ὀρθώνει τήν λεγόμενη κλασική ἀρχαιότητα με τήν ἀξίωση και τὸν σκοπό να ἀνασκαφή έναν χωμένο ιδανικόν κόσμο και ν' ἀντιτάξῃ εἰς τὸ παρὸν τὸν καθρέφτη τοῦ κλασικοῦ και τοῦ αἰωνίως ἰσχυροῦ».

Με ἄλλα λόγια ή κλασική φιλολογία είναι σύνθετη επιστήμη και ζητεῖ ἀπὸ τοὺς τροφίμους της να συνδυάζουν περισσότερες πνευματικές δυνάμεις. Γιὰ τοῦτο και ή ἐκτίμηση που έχει ή κλασική φιλολογία στην κοινή γνώμη ἐξαρτᾶται πάντοτε ἀπὸ τή βαρύτητα και τὸ κῆρος ἰσχυρῶν φιλολογικῶν προσωπικοτήτων. Ὑπάρχει βέβαια πλῆθος ἰσχυρῶν που ἐχθρεύονται τήν κλασική φιλολογία. Πρῶτα είναι ἐκείνοι που θεωροῦν τοὺς φιλόλογους ὡς τοὺς ἀνθρώπους που είναι καταδικασμένοι ex professo να καταπίνουν σ' ὄλη τους τή ζωή σκόνη. Ἀπὸ τᾶλλα μέρος ὑπάρχουν ἄλλοι χειρότεροι ἐχθροὶ που τρέφουν μῖσος ἐναντίον τῆς κλασικῆς φιλολογίας. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ φοβοῦνται τὸ ἰδανικὸ και θεωροῦν τὸν ἑλληνισμό ὡς κάτι τὸ ὑπερνηκημένο. «Ἀπέναντι σ' αὐτοὺς τοὺς ἐχθροὺς τῆς ἐπιστήμης μας ἡμεῖς οἱ φιλόλογοι πρέπει να ὑπολογίζουμε στην ὑποστήριξη των καλλιτεχνῶν και των καλλιτεχνικῶς διατεθειμένων φύσεων, γιατί

τὸ αὐτοὶ μόνον μποροῦν νὰ αἰσθανθοῦν πῶς ἡ σπάθη τοῦ βαρβαρισμοῦ ταλαντεύεται ἐπάνω ἀπὸ τὴν κεφαλή τοῦ καθενός, ὁ δὲ ποῖος θὰ χάσῃ ἀπὸ τὰ μάτια του τὴν ἀρρητη ἀπλότητα καὶ τὴν εὐγενικὴ ἀξιοπρέπεια τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Οὔτε ἡ λάμπουσα πρόοδος τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς βιομηχανίας, οὔτε τὸ συγχρονισμένον πρόγραμμα τοῦ σχολείου, οὔτε ἡ εὐρεῖα πολιτικὴ μόρφωση τῶν μαζῶν μποροῦν νὰ μᾶς προστατέψουν ἀπὸ τὴν κατάρα γελοίων καὶ σκυθικῶν διαστροφῶν τῆς αἰσθητικῆς μας». Ὁ Νίτσε ζῆ βαθύτατα καὶ διαβλέπει μὲ μαντικὸ βλέμμα τὴν ἀδυσώπητη ἀπειλὴ ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν τεχνικὴ καὶ τὴν βιομηχανία ἐναντίον τοῦ πνεύματος. Ὄταν οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι δοξολογοῦσαν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη γιὰ τὸν ὑψηλὸ πολιτισμὸ της καὶ γιὰ τὴν εὐδαιμονία της, ὁ Νίτσε αἰσθανόταν τὴ σπάθη τοῦ βαρβαρισμοῦ ἐπάνω εἰς τὴν κεφαλή τῆς ἐποχῆς του. «Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς καλλιτεχνικοὺς φίλους τῆς ἀρχαιότητος, ἀπὸ τοὺς θερμοὺς θαυμαστὰς τῆς ἑλληνικῆς ὁμορφιάς καὶ τῆς εὐγενικῆς της ἀπλότητος ὑψώνονται φωνές διαμαρτυρίας ἐναντίον τῶν φιλολόγων, ὡσὰν ἀκριβῶς οἱ φιλόλογοι νὰ εἶναι οἱ κύριοι ἐχθροὶ καὶ καταστροφεῖς τῶν ἀρχαίων ἰδανικῶν. Ὁ Schiller κατηγοροῦσε τοὺς φιλολόγους, ὅτι ἔσχισαν τὸν στέφανο τοῦ Ὀμήρου». Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Γκαῖτε, ὁ δὲ ποῖος ἦταν ἄλλοτε ὁπαδὸς τῶν δημηρικῶν ἀπόψεων τοῦ Wolff, καὶ αὐτὸς, ὅταν ἀποσκίρτησε ἀπ' αὐτὲς τὶς ἀπόψεις, ἐστράφη πρὸς τοὺς φιλολόγους μ' ἓνα τετράστιχο καὶ τοὺς κατηγοροῦσε: ὅτι μὲ τὴν ὀξύνοια ποὺ ἔχουν παρουσίασαν τὴν Ἰλιάδα ὡς ἔργον ἡμιτελὲς καὶ παρακαλεῖ τοὺς φιλολόγους νὰ μὴ πικραθοῦν γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι αὐτὸς βλέπει τὸν Ὀμηρο ὡς ὀλότητα καὶ τὸν χαίρεται ὡς ὀλότητα.

Στὸν διχασμὸ αὐτὸν τῶν γνωμῶν ποὺ ἐπικρατεῖ γιὰ τὴν φιλολογία ὁ Νίτσε ἀντιτάσσει μὲ τὸ ἐναρκτήριο του μάθημα ἓνα κατηγορηματικὸ πιστεύω. «Ὅ,τι ὅμως ἡμεῖς ἰσχυριζόμεσθε καὶ τὸ ὑψώνομε ὡς σημεῖον εἶναι τὸ γεγονὸς, ὅτι ἡ

κλασσική φιλολογία στη γενική της γραμμή δὲν ἔχει καμμιὰ σχέση με τοὺς ἀγῶνες αὐτοὺς καὶ τὶς ἑλίξεις τοῦ δοκιμάζουν οἱ κατ' ἴδαν ὀπαδοὶ της. Ἡ γενική ἐπιστημονική καλλιτεχνική κίνηση αὐτοῦ τοῦ κενταύρου (δηλαδή τῆς φιλολογίας) προχωρεῖ με τεράστια ὀρμή, ἀλλὰ με κυκλώπεια βραδύτητα πρὸς τὸν σκοπὸ της: νὰ γεφυρώσῃ τὸ χάσμα ποὺ χωρίζει τὴν ἰδιανική ἀρχαιότητα ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Τοῦτο ὅμως ἡ κλασσική φιλολογία δὲν θὰ τὸ κατορθώσῃ, ἀν δὲν ἐνισχύεται πάντοτε ἀπὸ μία γενική φιλοσοφική ἀντίληψη, ὅπου κάθε εἰδικὸ ν' ἀπορρίπτεται καὶ νὰ μένῃ μόνον τὸ γενικὸ καὶ ἐνιαῖο. Δίχως τὸ φιλοσοφικὸ πνεῦμα ἡ κλασσική φιλολογία σκορπίζεται σὲ ἀνιερῆτες λεπτομερείες. «Ἡ φιλολογία δὲν εἶναι οὔτε Μοῦσα οὔτε Χάρις, ἀλλὰ εἶναι ὁ ἄγγελος τῶν Θεῶν. Καὶ ὅπως οἱ Μοῦσες κατέβηκαν πρὸς τὸν βιαστανόμενον γεωργὸν τῆς Βοιωτίας, ἔτσι ἔρχεται καὶ ἡ φιλολογία σὲ ἕναν κόσμον γεμάτον ἀπὸ βαθύτατους καὶ ἀθεράπευτους πόνους καὶ διηγεῖται παρηγορητικὰ γιὰ τὶς ὁμορφες φωτεινὲς μορφὲς τῶν Θεῶν μιᾶς μακρυνῆς, γαλανῆς, εὐτυχισμένης, μαγικῆς χώρας». Ἡ κατάφραση λοιπὸν τοῦ Νίτσε πρὸς τὴν κλασσική φιλολογία, παρ' ὅλες τὶς ἐπιφυλάξεις τοῦ γιὰ τοὺς πολλοὺς φιλολόγους, εἶναι κατηγορηματική καὶ πηγάζει ἀπὸ τὴν πίστιν τοῦ Νίτσε πρὸς τὴν αἰώνια ἀξία τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ ἀπὸ τὸν βαθύτατον πόνον γιὰ τὴν ἐποχὴ του. (Βλέπε *Homer und die klassische Philologie*, 1869).

Τὸν ἀγῶνα τοῦ Νίτσε γιὰ νὰ τοποθετήσῃ τὴν κλασσική φιλολογία μέσα στὴν ἐποχὴ του καὶ νὰ προσδιορίσῃ τὴν ἀποστολή της τὸν βλέπομε καθαριώτερα ἀπὸ τὰ σχετικὰ σημειώματα γιὰ τὸ ἐναρκτήριο μάθημά του. «Στοιὶς Γιαντιπιστημιακοῦς καθηγητὰς τῆς φιλολογίας θέτει κανεὶς τὶς πικρὰς παράδοξες ἀπαιτήσεις: πρέπει αὐτοὶ νὰ εἶναι αὐστηροὶ ἄνδρες τῆς ἐπιστήμης καὶ συγχρόνως καλλιτέχνες, πρέπει νὰ μορφώσουν παιδαγωγοὺς καὶ μαθητὰς τῆς ἐπιστήμης».

φορεῖς τοῦ ἐνθουσιασμοῦ γιὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ αὐστηροὺς λειτουργοὺς τῆς φιλολογικῆς οἰκονομίας». Ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Νίτσε «Εἰσαγωγή στὴν σπουδὴ τῆς κλασσικῆς φιλολογίας» (1871) βλέπομε πόσο βαθειὰ τὸν συγκινεῖ ἡ ἐπιστήμη τὴν ὁποία διδάσκει. Ὁ σκοπὸς τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς εἶναι νὰ κατανοήσῃ μὲ ἀγάπη τὴν ἀρχαιότητα. «Θέλομε νὰ καταλάβωμε τὸ ὑψηλότερο φαινόμενο καὶ νὰ συνυφρανθοῦμε μαζί του, νὰ ζήσωμε μέσα σ' αὐτό, εἶναι ὁ σκοπὸς μας». Ἡ «Εἰσαγωγή στὴν σπουδὴ τῆς κλασσικῆς φιλολογίας» ἀπαρτίζεται κατ' οὐσίαν ἀπὸ τὰ σημειώματα τοῦ Νίτσε γιὰ τὰ μαθήματα ποὺ ἔκαμε τὸ θερινὸ ἐξάμηνο τοῦ 1871. Τρεῖς ὥρες τὴν ἐβδομάδα διδάσκει τὸ εἰσαγωγικὸ τοῦτο μάθημα. Ἡ παράδοσή του εἶναι συστηματικῶς ὠργανωμένη ἀπὸ πρὶν, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ σημειώματα. Στὰ πρῶτα μαθήματα δίνει τὴν εἰκόνα τῆς κλασσικῆς φιλολογίας ὅπως παρουσιάζεται πρὸς ὄλους τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς, Ἰταλοὺς, Γάλλους, Ὁλλανδοὺς, Ἀγγλοὺς καὶ Γερμανοὺς. Ἐπειτα ἐξηγεῖ τὴ γένεση τῆς κλασσικῆς φιλολογίας. Ὅ,τι ὁμοίως ἔχει καὶ σ' αὐτὰ τὰ σημειώματα τοῦ Νίτσε σημασία εἶναι τὸ αἶτημα ποὺ ἔθεσε καὶ πρὶν πρὸς τὴν κλασσικὴν φιλολογία: Ὁ Νίτσε ζητεῖ τὴ φιλοσοφικὴ προπαιδεία ὡς ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ τὴν κλασσικὴν φιλολογία. Τώρα μάλιστα τὸ αἶτημα τοῦτο τὸ γενικεύει γιὰ ὅλες τὶς εἰδικὲς ἐπιστῆμες. «Κάθε μελλοντικὸς εἰδικὸς ἐπιστήμονας πρέπει πρῶτα νὰ σπουδάξῃ ἓνα χρόνον φιλοσοφία γιὰ νὰ μὴν καταντήσῃ νὰ μοιάζῃ κι' αὐτὸς μὲ τὸν ἐργάτη τοῦ ἐργοστασίου, ὁ ὁποῖος ὁλοένα ἔχει νὰ κάμῃ μὲ τὴν ἴδια βίδα τῆς μηχανῆς». Ὑστερα ἀπὸ αὐτὴν τὴ φιλοσοφικὴ προπαιδεία πρέπει νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ προετοιμασία τοῦ φιλολόγου γιὰ τὴν ἐρμηνευτικὴν καὶ τὴν κριτικὴν. Ὁ Νίτσε εἶναι αὐστηρότατος στὶς ἀπαιτήσεις ποὺ θέτει γιὰ τὰ δύο κύρια αὐτὰ ἔργα τοῦ φιλολόγου. Καταδικάζει τὸν ἐρασιτεχνισμὸν στὴν κλασσικὴν φιλολογία. «Ἡ ἐπιστήμη δὲν ἔχει νὰ κάμῃ μὲ τὴν ἡδονήν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν χαρὰν γιὰ τὴν

αυστηρή αλήθεια. Ἀλλὰ καὶ τὸ αἰσθητικὸ δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς καθαρὰ ἡδονή». Ἡ κριτικὴ ὁμοῦς δὲν εἶναι, κατὰ τὸν Νίτσε, αὐτοσκοπός, ἀλλὰ μόνον μέσον γιὰ τὴν πλήρη κατανόηση τῶν κειμένων. «Ἔτσι ἡ κριτικὴ εἶναι μόνον μία φάση τῆς ἐρμηνευτικῆς».

Ἡ καθολικὴ εἰκόνα τοῦ ἀρχαίου κόσμου εἶναι ὁ ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τῆς κλασσικῆς φιλολογίας. Ἐν μέσῳ πρὸς αὐτὸν τὸν σκοπὸ εἶναι πολλὰ, ἀλλὰ ὅλα ἀναγκαῖα. Ἡ βαθύτερη γνωριμία μὲ τὴ γλῶσσα τῶν ἀρχαίων εἶναι τὸ πρῶτο. Ἰδιὰ τοῦτο ὁ καθηγητὴς, λέει ὁ Νίτσε, πρέπει κυρίως νὰ διδάσκη κείμενα. Ἡ συστηματικὴ ἀνίγνωσις κειμένων εἶναι κατ' ἀρχὴν τὸ κύριον ἔργο τοῦ τριετίμου τῆς κλασσικῆς φιλολογίας. Ἐν συμπέρισμα τῶν παραδόσεων αὐτῶν τοῦ Νίτσε εἶναι ὅτι εἰ φιλολογία εἶναι τὸ μέσον γιὰ νὰ φωτίσῃ κανεὶς τὴ ζωὴ του καὶ τὴ ζωὴ τῆς νεότητος. Ἀπὸ τοῦς Ἑλληνας θέλομε νὰ διδαχθοῦμε, μὲ τὰ παραδείγματά τους στὰ χέρια μας θέλομε νὰ διδάξομε. Τοῦτο εἶναι ὁ σκοπὸς μας».

Ἀπὸ τὰ σημειώματα τοῦ Νίτσε «Gedanken und Entwürfe zu der Betrachtung: Wir Philologen (1874 - 1875) βλέπομε πόσο βαθύτερα τρέμει τὸ θέμα τῆς κλασσικῆς φιλολογίας ὁ Νίτσε. Ἡ ἀνησυχία του μεγαλώνει. Ἐν πρόβλημα εἶναι τώρα ὀλοζόντιονο μέσα του, ἡ φιλολογία, ὁ μέγας ἔρωσ τῆς ζωῆς του. «Ἐμεῖς οἱ φιλόλογοι». Ὁ λόγος αὐτὸς τοῦ Νίτσε θέτει ἀπ' ἀρχῆς πάλιν τὸ πρόβλημα. «Ἰδοὺ ἡ ἀντινομία τῆς φιλολογίας: τὴν ἀρχαιότητα τὴν κατανόησαμε πάντοτε τῷ ὄντι μόνον ἀπὸ τὸ παρὸν καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος πρέπει τὸ παρὸν νὰ κατανοηθῇ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα. Ἄς τὸ εἰποῦμε ὁρθότερα: ἀπὸ τὸ δικὸν μας βίωμα ἐξηγήσαμε τὴν ἀρχαιότητα καὶ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα πρὸς μ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐκερδίσαμε πρέπει νὰ ἐκτιμήσομε ὅ,τι ἐμεῖς οἱ ἴδιοι ἔχομε ζήσει, τὸ βίωμά μας». Ἔτσι τὸ αὐτο-βίωμα, ὅ,τι δηλαδὴ ζοῦμε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι, ἡ ψυχικὴ καὶ πνευματικὴ μας ζωὴ, εἶναι ἡ ἀπαραίτητη προϋπόθεσις γιὰ τὸν φιλόλογο.

γο. Τοῦτο ὅμως σημαίνει: «Πρῶτα νὰ εἶναι κανεὶς ἄνθρωπος καὶ τότε θὰ εἶναι γόνιμος καὶ ὡς φιλόλογος». Ἡ θυσία τοῦ ἐγωισμοῦ — πού ἐζήτησε ἀρχικῶς ὁ Νίτσε ἀπὸ τὸν φιλόλογο — δλοκληρῶνεται τώρα καὶ ἀποσαφηνίζεται. Ὁ Νίτσε καλεῖ τὸν φιλόλογο νὰ θυσιάσῃ τὸν ἐγωισμό του. Τοῦτο ὅμως σημαίνει κατὰ βάθος ὅτι τὸν καλεῖ νὰ ἀνεύρῃ τὸν ἀνώτατο πυρῆνα τοῦ ἑαυτοῦ του, νὰ ἀνεύρῃ τὴν προσωπικότητά του. «Μόνον μέσα σὲ τρία εἶδη ζωῆς μένει ὁ ἄνθρωπος ἄτιμος: ὡς φιλόσοφος, ὡς ἅγιος καὶ ὡς καλλιτέχνης». Τὸ αἷτημα λοιπὸν τώρα νὰ μένη ὁ φιλόλογος ἄνθρωπος, νὰ γίνῃ ἄνθρωπος, καὶ μέσα ἀπ' αὐτὸν τὸν γινωμένο ἄνθρωπισμὸ νὰ συλλάβῃ τὴν ἀρχαιότητα, εἶναι ἐπιτακτικώτερο. «Πάρα πολλοὶ ἄνθρωποι ζοῦν μόνον γιὰ νὰ προετοιμάσουν τὸν ἐρχομὸ ἐνὸς πραγματικοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι π.χ. οἱ φιλόλογοι ζοῦν γιὰ νὰ προετοιμάσουν τὸν ἐρχομὸ τοῦ φιλοσόφου, ὁ ὁποῖος ξέρεῖ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴ μυρμηκοειδῆ ἐργασία τῶν φιλολόγων, γιὰ νὰ εἰπῇ ἓνα λόγο γιὰ τὴν ἀξία τῆς ὥῃς». Δυὸ πράγματα ὑπάρχουν μέσα σ' αὐτὰ τὰ λόγια τοῦ Νίτσε: ἡ πάλη μέσα του μεταξὺ φιλολογίας καὶ φιλοσοφίας καὶ ταυτοχρόνως ἡ ἀντινομία πού ἀνοίχθηκε στὴν ἐποχὴ του μεταξὺ ἀπλῶς τεχνικῶν φιλολόγων καὶ τῶν συνθετικῶν, δημιουργικῶν πνευμάτων τῆς φιλολογίας.

Ὁ σκοπὸς τοῦ Νίτσε εἶναι τώρα νὰ δείξῃ τὸ χάσμα πού χωρίζει τὴν ἐποχὴ του ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα. «Ὁ σκοπός μου εἶναι νὰ δημιουργήσω τὴν δλοκληρωτικὴ ἔχθρα μεταξὺ τοῦ παρόντος «πολιτισμοῦ» καὶ τῆς ἀρχαιότητας. Ὅποιος θέλει νὰ ὑπηρετήσῃ τὸν πρῶτο, αὐτὸς πρέπει νὰ μισῇ τὴν δεύτερη». Τὰ μεγάλα γεγονότα πού ἐχτύπησαν μετὴν ἀπλῆ τους παρουσία τὴν φιλολογία ἦταν ἡ ἐμφάνιση τοῦ Goethe, τοῦ Schopenhauer καὶ τοῦ Wagner. Τὰ τρία αὐτὰ πνεύματα εἶναι τώρα οἱ σταθερὲς πηγές τοῦ Νίτσε. «Πιστεύουν ὅτι ἡ φιλολογία εἶναι στὸ τέλος τῆς — καὶ ἐγὼ πιστεύω ὅτι ἡ φιλολογία δὲν ἄρχισε ἀκόμη». Παρὸν καὶ

παρελθόν, αὐτὸ εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς φιλολογίας. Πάντα ἀπὸ τῆ μετριοκρατία τῶν πολλῶν ἐπιστημόνων, τεχνικῶν, εἰδικῶν, ὁ Νίτσε βλέπει νὰ ὑψώνονται τὰ τρία πνεύματα, ὁ Γκαίτε, ὁ Σοπενχάουερ καὶ ὁ Βάγνερ, ἡ ποίηση, ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ μουσική. Αὐτὲς εἶναι πραγματικὲς ἀρετηριές γιὰ νὰ συνδεθῇ τὸ παρὸν μὲ τὸ παρελθόν. «Ἡ φιλολογία ἦταν ὡς τώρα ἡ ἐπιστήμη ποὺ εὐνοήθηκε πλεονεκτήματα ἀπ' ἄλλες τὶς ἄλλες. Πλήθη ἀνθρώπων ἀπὸ αἰῶνες καταγίνονται μ' αὐτὴν σὲ ὄλους τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς. ἔχει ἀκόμη τὴν προστασία τῆς νεότητος καὶ, συνεπῶς, εἶχε τὴν καλύτερη ἀφορμὴ νὰ διαγωνισθῇ καὶ νὰ ξυπνήσῃ τὸν σεβασμὸ πρὸς τὸν ἑαυτὸ της». Μὲ τὶς διαπιστώσεις ἡμῶς αὐτὲς θέτει τώρα ὁ Νίτσε τὸ τρομερὸ ἐρώτημα: ἂν ἡ φιλολογία ἐπέτυχεν τὸν ὑψηλὸν σκοπὸν. Πάντως εἶναι ἀπὸ τὰ κακά της εἶναι ὅτι ἔγινε ἐπάγγελμα. (1) Νίτσε ζητεῖ τώρα ἀναθεώρηση τῶν ἐννοιῶν τῆς κλασσικῆς φιλολογίας. «Ἡ συμπεριφορὰ μῖς πρὸς τὴν κλασσικὴ ἀρχαιότητα εἶναι κατὰ βάθος ἡ αἰτία τῆς ἀγονίας τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ. Ἔπειδὴ αὐτὴν τὴν ἐννοια τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ ἡμεῖς εἴμεν παραλάβομε ἀπὸ τοὺς ἐξελληνισθέντες Ῥωμαίους. Ἡ Ῥώμη ἐνόθευσε τὸν Ἑλληνισμὸν — γι' αὐτὸ πρέπει νὰ ἀναθεωρήσουν οἱ εὐρωπαϊκοὶ λαοὶ τὴν σχέσιν αὐτῶν μὲ τὴν ἑλληνικὴν κλασσικὴ ἀρχαιότητα, νὰ σχηματίσουν ἐννοίας γι' αὐτὴν χωριστὰ ἀπὸ τὰ Ῥωμαϊκὰ σχήματα». Ἡ κλασσικὴ φιλολογία γίνεται τώρα κατ' οὐσίαν γιὰ τὸν Νίτσε ἑλληνικὴ κλασσικὴ φιλολογία. Ἡ γενικὴ του κρίσις εἶναι τώρα ὅτι «γενικῶς ἡ σημερινὴ φιλολογία ἔχασεν τὸ ὁδηγοῦν νῆμα της. Ἡ ἐποχὴ σήμερον ἀρνεῖται ἐκείνους ποὺ ὁδηγοῦσαν πρὶν εἰς τὴν φιλολογία. Ἀλλὰ», γενικεύει, «ὅλη ἡ ἐπίδρασις καὶ ἡ ἐκτίμησις τῆς φιλολογίας στηρίζεται ἀκόμη ἐπὶ τὴν δόξαν ἐκείνης τῆς προηγουμένης ἡγεσίας». Κατηγορεῖ τὴν παιδείαν, «ἡ ὁποία δὲν κατώρθωσε νὰ καταλάβῃ Βάγνερ καὶ γιὰ τὴν ὁποίαν ὁ Σοπενχάουερ εἶναι τραχὺς καὶ καθόρυφος: αὐτὴ ἡ παιδεία ἔχει ἀποτύχει».

Ἡ ἐσωτερικὴ συμπεριφορὰ τοῦ Νίτσε πρὸς τὴν κλασσικὴν φιλολογία

σική φιλολογία μένει σταθερή παρ' ὄλες τις αὐστηρές του κρίσεις. Χωρίζει ὅμως αὐστηρότερα τώρα δύο πράγματα: τὴν ὑψηλὴ κλασσικὴ φιλολογία, ποὺ ἐνσαρκώθηκε στὴν ἐποχὴ του μέσα σὲ μεγάλα ἀναστήματα, ἀπὸ τὴ συνήθη «φιλολογικὴ χειρωναξία». Ὅταν βλέπη ὅτι ὅλα τὰ κράτη εὐνοοῦν τὴν κλασσικὴ παιδεία, λέγει: «πόσο ἀβλαβὴς πρέπει νὰ εἶναι»· καὶ ἔπειτα λέγει: «πόσο ἀφέλιμη πρέπει νὰ εἶναι». Προσφέρει στὰ κράτη αὐτὰ τὴ δόξα, ὅτι εὐνοοῦν τὴν «ἐλευθερὴ παιδεία». Ἀλλά, λέγει, ἅς κοιτάξῃ κανεὶς τοὺς φιλόλογους, γιὰ νὰ ἐκτιμῆσῃ ὀρθῶς αὐτὴν τὴν «ἐλευθερία». Τὸ παράπονο τοῦ Νίτσε εἶναι ὅτι οἱ περισσότεροὶ φιλόλογοι τοῦ καιροῦ του δὲν εἶχαν πολὺν ἑλληνισμόν μέσα τους. «Κλασσικὴ παιδεία! Ἄν εἶχε τοῦλάχιστον μέσα της τόσον ἔθνισμό (ἑλληνισμό) ὅσον εὗρηκε ὁ Γκαίτε μέσα στὸν Βίνκελμαν καὶ τὸν ἐλάτρευε --- δὲν ἦταν καὶ πολὺς». Τὸ πρόβλημα ποὺ ἔβλεπε ὁ Νίτσε γιὰ τὴν κλασσικὴ φιλολογία ἦταν πάντοτε ἓνα: πῶς ἢ κλασσικὴ φιλολογία δὲν ἀνύψωσε τὴν ἐποχὴ της. Καὶ τὸ ταυτόσημο μὲ αὐτὸ ἦταν τὸ πρόβλημα: πῶς ἢ κλασσικὴ φιλολογία θὰ συλλάβῃ καὶ θὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν παραδειγματικὴν ἀξία τοῦ ἑλληνικοῦ κλασσικοῦ κόσμου. Οἱ Ἕλληνες ἦταν ἀπ' ἀρχῆς καὶ ἔμειναν σ' ὅλη τὴ φωτεινὴν περίοδο τῆς ζωῆς τοῦ Νίτσε τὸ σταθερὸ κέντρο τοῦ πνεύματός του. Ἀλλάξε γνώμη γιὰ πολλὰ πράγματα καὶ γιὰ πολλοὺς ἀνθρώπους --- ἐνῶ γιὰ τοὺς Ἕλληνες δὲν ἄλλαξε ποτὲ γνώμη. «Οἱ Ἕλληνες ἦταν ὁ μοναδικὸς μεγαλοφυῆς λαὸς τῆς παγκόσμιας ἱστορίας». Ἐχει πάντοτε ὁ Νίτσε τὴ συνείδηση ὅτι «ἢ γνωριμία του μὲ τοὺς μεγάλους Ἕλληνες τὸν ἐμόρφωσε» καὶ ὅτι μόνον ἐπειδὴ τὸ πνεῦμα του ἦταν κοντὰ στὴν πηγὴ τῶν Ἑλλήνων καταλάβαινε τόσο καθαρὰ τὰ τρωτὰ τῆς δικῆς του ἐποχῆς. «Μόνον ἐφ' ὅσον εἶμαι μαθητὴς παλαιότερων ἐποχῶν καὶ μάλιστα τῆς ἑλληνικῆς, προχωρῶ πάνω ἀπὸ τὸν ἑαυτό μου ὡς παιδί τῆς σημερινῆς ἐποχῆς, καὶ καταλήγω σὲ τόσο ἀσύγχρονη ἐμπειρία».